

І. В. Івах

*здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальність «Соціальна робота»*

Науковий керівник: к. е. н., доц. В. В. Бутенко

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ТА НОРМАТИВИ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЗОВИХ ПОТРЕБ НАСЕЛЕННЯ

У сучасному суспільстві задоволення базових потреб населення є ключовим елементом соціальної політики кожної держави. Соціальні стандарти та нормативи, які виступають системою мінімально необхідних умов для життя, формують основу для державного регулювання рівня добробуту, соціального захисту та розподілу ресурсів. В умовах постійних економічних та політичних змін надзвичайно важливо забезпечити, щоб ці нормативи були ефективними та відповідали реальним потребам громадян.

Соціальні стандарти та нормативи виступають важливими засобами державного регулювання в соціальній сфері, що відображають мінімально допустимі межі задоволення життєвих потреб населення. Основою цих стандартів є концепція соціальної справедливості, яка гарантує кожному громадянину право на гідне життя, незалежно від його соціального статусу, місця проживання чи економічної ситуації в країні.

Функціональна роль соціальних стандартів полягає в наданні орієнтирів для державної політики щодо доходів населення, соціального захисту, бюджетотворення та розподілу ресурсів.

Вони визначають обсяг державних зобов'язань у забезпеченні базових потреб громадян і є критично важливими у встановленні прожиткового мінімуму, рівня мінімальної заробітної плати, пенсій, допомог та інших форм соціального забезпечення.

До основних елементів системи соціальних стандартів належать:

- Прожитковий мінімум – комплекс товарів і послуг, необхідних для підтримки життєдіяльності людини.
- Мінімальний споживчий кошик – набір матеріальних благ та послуг, необхідних для забезпечення основних життєвих функцій (харчування, одяг, житло, медичне обслуговування, транспорт, освіта тощо).

Соціальні стандарти мають також і важливе правове значення: вони формують основу для законодавчого забезпечення прав громадян. Конституція України гарантує право на достатній життєвий рівень, і саме ці стандарти конкретизують механізми реалізації цього права на практиці [1].

Перш за все, соціальні стандарти дозволяють встановити базовий рівень добробуту населення, який вважається прийнятним у суспільстві. Цей рівень включає доступ до основних ресурсів, таких як харчування, житло, охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення тощо. У демократичних суспільствах цей підхід базується на концепції «соціального контракту», згідно з якою держава має зобов'язання гарантувати певний рівень життя всім громадянам.

По-друге, ці стандарти виступають критерієм оцінки ефективності соціальної політики. Система стандартизації дозволяє об'єктивно порівнювати динаміку соціально-економічного розвитку, таку як зростання доходів, зниження рівня бідності та забезпечення рівного доступу до послуг. Наприклад, якщо офіційний прожитковий мінімум значно нижчий за фактичні витрати, це свідчить про неефективність соціального регулювання або необхідність його оновлення [2].

Третє, соціальні стандарти та нормативи виконують функцію соціального регулювання та бюджетного планування. На основі цих показників розраховуються видатки на соціальні трансферти – пенсії, субсидії, пільги, допомоги. Це дозволяє

державі прогнозовано розподіляти ресурси і контролювати відповідність політики критеріям соціальної справедливості.

Крім того, ці показники є важливими для міжнародних установ: вони демонструють рівень виконання державою соціальних зобов'язань перед населенням у контексті прав людини, що враховується в рейтингах розвитку, зокрема в Індексі людського розвитку (HDI), що публікується Програмою розвитку ООН [3].

Однією з ключових проблем є невідповідність затверджених соціальних стандартів реальним потребам суспільства. Прожитковий мінімум, який використовується як основа для розрахунку багатьох соціальних виплат, нерідко не відображає фактичних витрат громадян. За оцінками експертів, реальний прожитковий мінімум в Україні значно перевищує офіційно встановлений показник. Це спричиняє ситуацію, коли навіть за формальної наявності державної підтримки люди залишаються за межею бідності.

Процедура обчислення соціальних стандартів в Україні часто базується на нормативних актах 1990-х і початку 2000-х років, які не враховують змін у структурі споживання, рівня інфляції, розвитку цифрових технологій чи нових соціальних викликів, таких як війни, пандемії та внутрішнє переміщення населення. Це веде до недооцінки потреб громадян в офіційних документах та викривлення планування державних витрат. Бюджетні обмеження часто примушують державу встановлювати занижені соціальні стандарти, які більше відповідають можливостям бюджету, ніж потребам громадян. Такий підхід протирічить самій сутності соціальних стандартів як мінімально необхідного рівня забезпечення. Крім того, фінансування регіональних програм наразі є нерівномірним, що підсилює соціальну нерівність між різними регіонами. Впровадження соціальних стандартів супроводжується численними процедурними та організаційними труднощами. Існуюча система обліку, надання допомог і соціальних послуг є складною, недостатньо прозорою і застарілою. Це створює додаткове навантаження на отримувачів допомоги та знижує доступність соціальних послуг для уразливих груп населення [3]. З 2022 року Україна перебуває в умовах повномасштабної війни, що радикально змінило пріоритети

бюджетної політики. Значна частина ресурсів направлена на оборону, що створює проблеми для повноцінного фінансування соціальних програм. Зростає кількість соціально вразливих категорій: внутрішньо переміщені особи, ветерани, родини загиблих тощо, що потребує оперативного оновлення нормативної бази.

Отже, соціальні стандарти та нормативи є невід'ємною частиною системи соціального захисту та важливим інструментом реалізації державної соціальної політики. Вони забезпечують гарантії мінімального рівня життя, слугують основою для бюджетного планування, соціального моніторингу та оцінки ефективності політичних рішень. В умовах України соціальні стандарти набувають особливої значущості через нестабільну економічну ситуацію, військові конфлікти та зростання кількості соціально незахищених груп. Однак їх практичне впровадження стикається з багатьма викликами – від застарілої методології до фінансових обмежень і браку громадського контролю. Це призводить до створення системи соціальних гарантій, що є більше формальною, ніж реальною.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 16.04.2025).
2. Статистичний щорічник України за 2023 рік. *Державна служба статистики України*. / за ред. І. М. Нікітіної. Київ : Держстат України, 2024. 320 с.
3. Людський розвиток в Україні. Оцінка та прогноз рівня життя населення : кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2019. 270 с.